

In this article the linguistic opinions of I. Ogijenko are considered in relation to functioning in Ukrainian literary language of double case forms of nouns – dative case of singular, accusative of nouns of masculine of singular in form of genitive case, accusative of nouns of plural in form of nominative case and forms of vocative case. The scientific ideas of scientist are analyzed in the context of development of modern Ukrainian linguistics and language practice. Originality of forms of dative case of nouns of masculine of singular with endings, accusative of nouns of masculine of singular with endings, accusative of nouns of plural in form of nominative case and forms of vocative case, that does not coincide with the forms of nominative, is set, their place in the modern system of inflexion of nouns are determined.

Key words: noun, dative case, accusative case, vocative case, nominative case.

Отримано: 26.10.2015 р.

УДК 821.161.2-1

Т. В. Корнійчук

Кам'янець-Подільський індустріальний коледж

ЕЙДОС ДОРОГИ В «ЕНЕЇДІ» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У статті аналізуються особливості моделювання образу дороги в «Енеїді» І. Котляревського; розкривається семантика шляху у творі як реального фізичного об'єкту і сакрального локусу, що співвідноситься з долею українського народу; розглядається вплив фольклорного та етнографічного матеріалу на авторську рецепцію цього образу.

Ключові слова: І. Котляревський, архетип, дорога.

Упродовж останніх десятиліть в українському літературознавстві з'явилося чимало досліджень, присвячених аналізу архетипних структур у художньому творі. Ця тенденція пов'язана насамперед з глобалізаційними процесами кінця ХХ – початку ХХІ ст., активним науково-технічним прогресом, що призвели до переорієнтації духовно-моральних цінностей, нівелювання етнічних сакральних кодів. У зв'язку з цим, дослідження глибинних детермінант української ментальності як форм збереження колективної пам'яті набули особливої актуальності.

Дорога є одним із базових архетипів української культури, що зумовлено її позиціонуванням як одного із способів просторового пізнання дійсності, накопичення знань про навколишній світ. У художніх творах цей архетип завжди бінарно сполучений із мотивом подорожі. Дж. Кемпбел у праці «Герой із тисячею облич» [2, с.31] обгрунтовує теорію мономіфу, за якою традиційна модель подорожі героя має наступний вигляд: відхід – ініціація (шлях випробувань) – повернення. Подібні інтенції мандрів, шукань присутні, зокрема, у творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка тощо. Архетипна субстанція дороги, сповнена енергетикою минулих століть, знайшла своє відображення й на сторінках «Енеїди» І. Котляревського.

Щодо історіографії питання, то спеціального дослідження образу дороги в «Енеїді» І. Котляревського немає. Однак дотичні до обраної теми проблеми міфологізму у творі вивчали П. Хропко, С. Кирилюк, В. Шевчук та ін. Феномен дороги докладно опрацьований у працях дослідників міфологічного світогляду П. Чубинського, В. Гнатюка, І. Огієнка, Т. Щепанської тощо. Теоретична концепція архетипу окреслена К.-Г. Юнгом, С. Кримським, Н. Лисюк та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості моделювання образу дороги в Енеїді І. Котляревського; розкрити семантику шляху у творі як реального фізичного об'єкту і сакрального локусу, що співвідноситься з долею українського народу; розкрити вплив фольклорного та етнографічного матеріалу на авторську рецепцію цього образу.

В «Енеїді» І. Котляревського образ дороги репрезентований у двох площинах. До першої відносяться ті показники, що окреслюють шлях як реальний фізичний об'єкт. У цьому аспекті дорога троянців змодельована у вигляді певного відрізка простору, який вони долають упродовж своїх мандрів. На кшталт Вергілія і Осипова герої Котляревського вирушають до далекої Латинської землі, щоб за волею богів збудувати «нове царство». По дорозі вони гостюють деякий час у Карфагені, заїжджають до Сицилії, відвідують Кумську землю і врешті прибувають до берегів Тібуру, де й оселяються після блискучої перемоги над рутульським військом.

До другої площини належать ознаки, що характеризують дорогу як сакральний локус, що співвідноситься з долею українського народу, його одвічним прагненням до незалежності. Засадничим принципом українського світогляду був категоріальний поділ простору на «свій» та «чужий». Під «своім» простором розуміли територію освоєну людиною – будинок, обійстя; чужий – розпочинався безпосередньо за порогом хати. Дорога у цьому контексті сприймається як своєрідний медіатор між двома сферами, сакральний локус, де проявляється вдача людини та її здібності.

Ці уявлення яскраво простежуються і в «Енеїді» І. Котляревського. Основним просторовим протиставленням у творі є зруйнована Троя і «нова держава». Дорога випробовує Енея та його ватагу впродовж усіх мандрів. Спочатку троянцям довелося стикнутися з бурею на морі, влаштованої з ініціативи Юнони, пізніше клопоту подорожуючим завдає пожежа на кораблях, з острахом, ризикуючи бути перевернутими на звірив, вони минають острів чарівниці Цірцеї тощо. Численні труднощі в якийсь момент викликають у Енея страх і сумніви щодо можливості подолання, вказаного богами, шляху:

«Коли б, – каже, – умер я в Трої,
Уже б не пив сеї гіркої
І марне так не волочивсь» [4, с.40].

Однак, пізніше розгубленість троянського ватажка змінюється іншими настроями. Випробування породжують у нього незламність і стійкість духу, спонукають до рішучих кроків на шляху до омріяної землі:

Завзятоість всіх опанувала,
Тут всякий пінився і яривсь;
Тут лютоість всіми управляла,
І всякий до надсаду бивсь [4, с.164].

В українському літературознавстві неодноразово висловлювались думки з приводу глибинного підтексту «Енеїди» І. Котляревського, завуальованої у творі національної ідеї. П. Хропко, зокрема, аналізуючи суспільно-політичні події України останньої чверті XVIII ст. (зруйнування Запорізької Січі, покріпачення селянства, наміри князя Потьомкіна скликати запорожців у нове військо), припускає, що вони стали «одним із тих імпульсів, що навернули Котляревського до думки перелицювати «Енеїду» Вергілія, розповісти в своїй травестії про всі ті пригоди, котрі випали на долю козацтва» [5, с.40-41]. Є. Кирилук, натомість, вважає, що порівнювати мандри Енея і його ватаги з воєнними походами запорожців – «значить звужено розуміти зміст твору». Ймовірно, що в «Енеїді»

«відбилась уся переходова доба від старої гетьманщини до нових форм життя, коли поступово посилювалось соціальне гноблення й царат намагався перетворити Україну на провінціальну губернію Росії» [3, с. 125]. Посилаючись на численні документи другої половини XVII ст., в яких Київ часто називають Троєю, В. Шевчук припускає, що для І. Котляревського Троя Вергілія стала «приводом згадати Трою – Київ, тобто знову пов'язати в одне античне й місцеве, адже зруйновану Трою покидає Еней, щоб вирушити в свої мандри. Ці мандри не безцільні, героєм опановує ідея світлого ідеального міста, нового Риму» [6, с. 35].

Якби там не було, усі погляди дослідників зводяться до переосмислення І. Котляревським античної епопеї у руслі національних засад. Тож дорога троянців до Латинської землі в художньому мисленні І. Котляревського асоціюється зі звивистою дорогою українського народу до своєї вітчизни.

Двоє семантичне наповнення образу дороги зумовило й специфіку його моделювання у творі. Кожній конкретній ділянці шляху відповідає система сакральних кодів, що програмує соціальну дійсність.

Міфологічна семантика дороги у творі простежується уже на рівні її структурування. Еней разом із своєю ватагою подорожують одразу трьома виірмами Всесвіту: земному, підземному і небесному. Такий маршрут троянців не тільки став результатом переосмислення І. Котляревським схеми подорожі героїв античної епопеї, а й пов'язаний з уявленнями наших предків про дорогу як горизонтальну проекцією Світового дерева. У народі ще й досі побутують легенди та перекази, у яких Світове дерево маркується як своєрідний міст чи драбина, якими можна перейти до світу богів або в потойбіччя. І. Огієнко (митрополит Іларіон), зокрема, у монографії «Дохристиянські вірування українського народу» подає один із варіантів таких оповідей: «Воно росте на верху небесної нави, в царстві богів, а вітями сягає додоу. По цьому дереві бігає з землі на Небо білка й приносить Богові звістки з землі...» [1, с. 56-57].

Привертає увагу й процес деструкції матеріального світу, що оточував Енея у повсякденному житті. За віруваннями, ритуальне знищення життєво необхідних речей перед дорогою обумовлювалося наміром людини вийти із системи суспільно-побутових зв'язків. У залежності від тривалості подорожі визначався й ступінь варіювання цього обрядодійства – від символічного спалення побутових дрібничок до ліквідації цілого господарства. В «Енеїді» І. Котляревського традиційний зміст цього ритуалу дещо порушений: факт спалення Трої позбавлений магічного сенсу, однак стає визначальним чинником, що штовхає троянців у дорогу, яка за масштабами руйнації країни має бути тривалою і виснажливою.

Запорукою вдало пройденого шляху наші предки вважали правильно обраний засіб переміщення. Троянці вирушають у далекі мандри човнами:

Він, швидко поробивши човни,
На синє море попускав,
Троянців насаджавши повні,
І куди очі почухрав [4, с. 36].

Обравши такий вид транспорту, Еней убезпечив себе та своїх побратимів від можливої небезпеки, здобув своєрідний імунітет. У народній свідомості човен досить часто асоціювався з Ноевим ковчегом, за допомогою якого він разом зі соєю родиною, різними тваринами врятувався під час всесвітнього потопу.

Неодмінним атрибутом мандрівників був дорожній інвентар – одяг, зброя тощо, за яким судили про майбутній стиль життя подорожнього. Еней, залишаючи Трою, нічого з собою не бере, окрім торбини:

Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав... [4, с. 36].

З одного боку торбина в «Енеїді» І. Котляревського мислиться як збірне поняття на означення запасів троянців загалом і одразу вказує на тривалість їхньої подорожі. Справді, їжа, яку вживають Еней та його ватага у творі, подарунки, якими обдаровують Латина, воєнна амуніція вражають своєю кількістю та різноманітністю. Втім, упродовж усієї еволюції мандрівництва цей атрибут набув сакральних ознак – сигналу для пожертви. За Т. Щепанською, торбина «стійкий символ жебрацтва як основного способу добутку їжі в дорозі (навіть цілком благовидні прочани, якщо дорога була далекою, вдавались до цього способу)» [7, с.138]. У творі яскраво простежується і цей аспект характеристики суми. Еней, скитаючись по морю, щораз пристає то до одного, то до другого берега у пошуках притулку і провіанту:

Чи бачиш, як ми обідрались!
Убрання, постолі порвалися,
Охляли, ніби в дощ щеня!
Кожухи, свити погубили
Із голоду в кулак трубили,
Така нам лучилась пеня [4, с.41].

Страх перед дорогою як невпорядкованої ділянки простору породив у наших предків уявлення про скупчення на ній різних міфічних персонажів. Троянців упродовж усієї подорожі «хто тільки не пужав»: Юнона насилає на море, по якому пливають Еней зі своєю ватагою, страшенну бурю; фурія Тизифона підмовляє троянських жінок підпалити їхні кораблі; Мара викликає у Турна та Амати злі помисли щодо троянського ватажка та ін. Однак, у творі автор позбавляє надприродні сили виключно негативних барв. Окремі «демони» допомагають Енею подолати важкий шлях, що вказує на іншу сторону взаємин з такими істотами. Так, Баба Яга люб'язно супроводжує його до пекла, мавки «путем найлуччим» направляють троянські човни, водяник підбадьорює у важку хвилину і пророкує успіх тощо.

Особливе місце в системі вірувань українського народу про дорогу відводилось першій зустрічі зі стрічним після відходу з дому. Нерідко ці сходи ни трактувались як своєрідний знак, що сигналізував про успіх чи невдачу подальшого шляху. В «Енеїді» І. Котляревського троянці спершу припливають до Карфагену, де зустрічаються з царицею Дідоною:

В тім городі жила Дідона,
А город звався Карфаген,
Розумна пані і моторна,
Для неї трохи сих імен... [4, с.41].

Зустріч на дорозі з особою жіночої статі вважалась поганою прикметою. Посилаючись на численні приклади з життя людей, Т. Щепанська зауважує, що «традиція витісняє жіночу символіку з дорожньої моделі світу, маркуючи її як шкідливу і потенційно небезпечну» [7, с.156]. Негативний зміст зустрічі троянців з карфагенською царицею можна простежити на рівні багатьох випробувань, яких вони зазнали упродовж своєї мандрів.

Отже, ейдос дороги в «Енеїді» І. Котляревського змодельований у двох площинах: як реальний фізичний об'єкт і сакральний локус, що співвідноситься

ся з долею українського народу. Двоє семантичне наповнення цього образу визначило й специфіку його конструювання у творі. Реалізація на окремих ділянках шляху певного набору сакральних кодів, як-от деструкція матеріально-го світу троянців, вибір засобу для пересування, запас дорожнього інвентарю, зустріч із першим стрічним тощо, програмує й відповідну соціальну дійсність.

Список використаних джерел:

1. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон. — Вінніпег : Накладом Видавн. Комісії при Товаристві «Волинь», 1965. — 424 с. [Репринтне вид.: К.: Обереги, 1991. — 424 с.].
2. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич / Дж. Кемпбел ; пер. О. Мокровольський. — К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. — 392 с.
3. Кирилук С. Іван Котляревський. Життя і творчість / С. Кирилук. — К. : Дніпро, 1981. — 287 с.
4. Котляревський І. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи / І. Котляревський. — К. : Наукова думка, 1982. — 320 с.
5. Хропко П. Біля джерел української реалістичної поезії (10-40-і роки XIX ст.) / П. Хропко. — К. : В-во Київського у-ту, 1972. — 188 с.
6. Шевчук В. Мислене дерево: Роман-есе про давній Київ / В. Шевчук. — К. : Молодь, 1989. — 360 с.
7. Щепанская Т. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX-XX вв. / Т. Щепанская. — М. : Индрик, 2003. — 528 с.

Features of simulation of road's image in the «Eneida» of I. Kotlyarevsky are analyzed in the paper; road's semantics as a real physical object and a sacred locus that is related with the fate of the Ukrainian people is revealed in the work; the influence of folklore and ethnographic material to author's reception of this image is considered.

Key words: Kotlyarevsky, archetype, road.

Отримано: 22.02.2015 р.

УДК 821.111–343.09

А. А. Крук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОНЦЕПТ ДОЛІ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ХУДОЖНЯ КАТЕГОРІЯ

У статті здійснюється аналіз естетико-філософського, художнього та міфологічного аспектів концепту долі. Розглядається проблема долі як інформаційна складова художньої свідомості. Виходячи із засновків онтології як основи існування, досліджується доля як така, що розгортається в екзистенційних вимірах буття і окремої особистості, і цілої спільноти.

Ключові слова: концепт долі, міфологічна основа, філософська категорія.

Сучасна літературознавча наука характеризується художнім осмисленням та переосмисленням людського життя крізь призму концепту долі. Людство завжди цікавилось питаннями долі та фатуму, намагаючись заглянути в майбутнє. Для цього було створено безліч різних теорій і концептів, які віддзеркалювали ступінь культурного, соціального, а також раціонального мислення людей. Концепт долі має давню історичну і власне слов'янську міфологічну основу.